
СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ В ПРАКТИЦІ УПРАВЛІННЯ

УДК 338:61

Т. Г. БОНДАРУК,
*доктор економічних наук,
професор кафедри фінансів
Національної академії статистики, обліку та аудиту (Київ),*
І. С. БОНДАРУК,
*кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри маркетингу та управління бізнесом
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини*

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВИЗНАЧЕННЯ СТАНУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Запропоновано авторський підхід до розробки системи показників економічної безпеки пенсійного забезпечення, який будується на великій кількості індикаторів, поетапному встановленні їх оптимальних, порогових і граничних величин, визначенні вагових коефіцієнтів і розрахунку інтегрального індикатора, що в сукупності дозволяє здійснювати моніторинг і формалізувати вплив фінансових, демографічних та інституційних факторів на стан економічної безпеки держави.

Ключові слова: економічна безпека пенсійного забезпечення, економіко-статистичний аналіз, індикатори, порогові значення індикаторів, вагові коефіцієнти.

T. G. BONDARUK,
*Doctor of Econ. Sci.,
Professor of the Chair of Finances,
National Academy of Statistics, Accounting, and Audit (Kyiv),*
I. S. BONDARUK,
*Cand. of Econ. Sci.,
Senior Lecturer of the Chair of Marketing and Business Management
P. Tychyna Uman' State Pedagogical University*

METHODICAL FOUNDATIONS OF THE DETERMINATION OF A STATE OF ECONOMIC SAFETY OF THE PENSION PROVISION

The authors propose an approach to the development of a system of indicators of the economic safety of the pension provision. The approach includes a large number of indicators, the stagewise establishment of their optimal, threshold, and limiting values, and the calculation of weight coefficients and the integral indicator. Totally, this allows one to realize a monitoring and to formalize the influence of financial, demographic, and institutional factors on the state of economic safety of the country.

Keywords: economic safety of the pension provision, economic-statistical analysis, indicators, threshold values of indicators, weight coefficients.

Теоретичні та методичні аспекти визначення параметрів, критеріїв та індикаторів стану економічної безпеки в основному розглядаються на макроеконо-

мічному рівні та, відповідно, зумовлюються макроекономічними факторами. Цільова спрямованість вирішення проблем, пов'язаних із станом економіки, за допомогою використання параметрів та індикаторів полягає у своєчасному виявленні факторів, які стримують економічне зростання і спричиняють кризові ситуації, з метою їх своєчасного попередження. Необхідно підкреслити, що індикатори мають свої порогові значення, за межами яких пенсійний захист переходить в екстремальні режими функціонування.

У країні досі не вдається подолати дію таких негативних соціально-економічних факторів впливу на економічну безпеку: зростає дефіцит Пенсійного фонду України; збільшується обсяг коштів, які виділяються на пенсійне забезпечення з державного бюджету України; зростають витрати на пенсійне забезпечення населення; збільшується демографічне навантаження; відсутній природний приріст населення; надзвичайно високим залишається коефіцієнт старіння населення. Дія цих та інших негативних факторів, які виявляються у соціальній сфері, несе в собі пряму загрозу для економічної безпеки держави.

На сьогодні теоретичні та методичні аспекти економічної безпеки у сфері пенсійного забезпечення вивчено недостатньо, а показники, що характеризували б економічну безпеку пенсійного забезпечення, взагалі відсутні, тому виникла необхідність провести дослідження і розробити методичні принципи оцінки стану економічної безпеки пенсійного забезпечення. При цьому використано концептуальні положення і методики, що містяться у працях А.В. Возженникова та О.О. Прохожева [1], А.М. Єріної [2], В.К. Сенчагова [3; 4] та інших вчених.

Ця частина дослідження має на меті визначення особливостей здійснення економіко-статистичного аналізу економічної безпеки пенсійного забезпечення, а також розробки показників, які б характеризували економічну безпеку держави у сфері пенсійного забезпечення.

Аналізуючи визначення поняття “економічна безпека”, запропоновані дослідниками, можна зробити висновок, що в наш час у науковому середовищі немає одноманітності в розумінні суті цієї категорії. Подібна ситуація — наслідок відсутності єдиного методологічного підходу до вивчення економічної безпеки. В одних випадках її трактують як стан економіки, який дає можливість зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз [5, с. 25]; в інших — як сукупність умов і факторів, які забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність і стійкість [6, с. 5; 7, с. 771], або як стан економіки та інститутів влади, при якому забезпечуються гарантований захист національних інтересів і соціальна спрямованість політики [8, с. 131; 4, с. 47].

Нерідко соціальний фактор розглядається в національній безпеці в єдиному блоці з науково-технічним та іншими факторами, при цьому відсутня розгорнута структура даного фактора — на відміну від економічного, політичного і військового. Згідно з Наказом Міністерства економіки України, складовою економічної безпеки є соціальна безпека, що визначається як “такий стан розвитку держави, при якому держава здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз”*.

* Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 р. № 60 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0060665-07>.

Тому вважаємо, що в системі економічної та соціальної безпеки надзвичайно важливе значення має економічна безпека пенсійного забезпечення. На сьогодні ні у відомих нам вітчизняних, ні у зарубіжних дослідженнях з пенсійної проблематики та з проблематики економічної або соціальної безпеки поняття “економічна безпека пенсійного забезпечення” не зустрічається. Проте діяльність у сфері гарантування економічної безпеки пенсійного забезпечення є однією з найважливіших соціальних функцій будь-якої сучасної держави та її соціально-економічної політики. Право на пенсію, поряд з іншими соціальними і економічними правами, займає центральне місце в системі прав людини. Визнати необхідність гарантування економічної безпеки пенсійного забезпечення і створення умов для реалізації права на пенсію можливо лише після того, коли суспільство досягне певного економічного, соціального, політичного і культурного рівня розвитку.

Словосполучення “економічна безпека пенсійного забезпечення” містить у собі два логічних поняття – “пенсія” і “безпека”. Щоб зрозуміти значення категорії “економічна безпека пенсійного забезпечення”, необхідно уточнити характеристику терміна “безпека”. У тлумачному словнику С.І. Ожегова “безпека” трактується як “стан, при якому не загрожує небезпека, захист від небезпеки” [9, с. 944]. В.І. Даль визначає безпеку як “відсутність небезпеки, збереження, надійність” [10]. Безпека – це такий стан суб’єкта, при якому імовірність зміни властивих для нього якостей і параметрів зовнішнього середовища є невеликою, меншою від певного значення.

У вітчизняній і зарубіжній літературі є певні напрацювання у систематизації поняттєвого апарату щодо пенсійного забезпечення. Насамперед, це стосується визначення поняття “пенсія”.

Хоча слово “пенсія” знайоме для кожного, все ж на практиці в його розумінні зберігаються проблеми. Можна навіть стверджувати, що в науці загальноприйнятого визначення категорії “пенсія” до теперішнього часу ще не сформульовано. У літературі даються різні трактування цього терміна.

Так, наприклад, на думку О.Д. Василика, пенсія – це регулярні грошові виплати, які отримують громадяни від державних підприємств і недержавних пенсійних структур після досягнення встановленого віку, в разі інвалідності, втрати годувальника тощо [11, с. 421]. Досить схоже визначення пропонується і в “Економічній енциклопедії”: “Пенсія – регулярні грошові виплати, які отримують громадяни від держави й підприємств після досягнення встановленого віку, у разі інвалідності, втрати годувальника та ін.” [12, с. 707].

Згідно із Законом України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”, “пенсія – щомісячна пенсійна виплата в солідарній системі загальнообов’язкового державного пенсійного страхування, яку отримує застрахована особа в разі досягнення нею передбаченого цим Законом пенсійного віку чи визнання її інвалідом, або отримують члени її сім’ї у випадках, визначених цим Законом” *. Це формулювання чітке та лаконічне, проте в ньому

* Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV (зі змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 49–51. – Ст. 346.

містяться другорядні ознаки пенсій – вказівка на періодичність їх надання, встановлення закритого (вичерпного) переліку підстав для надання пенсій та їх надмірна деталізація, що приховує сутнісні риси. Крім того, в ньому містяться посилення на положення самого цього Закону, що також не сприяє чіткому і всебічному з’ясуванню і конкретизації поняття “пенсія”.

Отже, узагальнюючи розглянуті визначення поняття “пенсія”, зауважимо, що це регулярна грошова виплата громадянам, яка призначається у випадках, передбачених законом для матеріального забезпечення непрацездатних громадян за принципами загальнолюдської солідарності та субсидування.

Таким чином, пропонуємо визначення поняття “економічна безпека пенсійного забезпечення”, що трактується як стан захищеності економічних, правових і соціальних гарантій, призначених громадянам законом на принципах загальнолюдської солідарності та субсидування, коли вони реалізуються державою та недержавними структурами повною мірою у вигляді пенсій, регулярні виплати яких не ускладнюють ситуацію і не створюють ризиків для економічної безпеки держави.

З огляду на викладене, співвідношення понять “економічна безпека”, “соціальна безпека”, “пенсійне забезпечення” і “економічна безпека пенсійного забезпечення” можна подати так (рис. 1).

Рис. 1. Співвідношення понять “економічна безпека”, “соціальна безпека”, “пенсійне забезпечення” і “економічна безпека пенсійного забезпечення”

Складено автором

Підставою для оцінки загроз для економічної безпеки є критерії та показники. Різномісна спрямованість національних інтересів не дозволяє оцінити їх пріор-

ритетність, якщо користуватись єдиним критерієм, оскільки він не відповідати-
ме встановленим вимогам. Тому для оцінки пріоритетності національних інте-
ресів необхідно використовувати декілька критеріїв.

Для оцінки соціальної безпеки використовують категорію “соціальний інди-
катор”. Соціальні індикатори (показники) – це певні параметри соціальної
дійсності, подані у вигляді кількісних змінних. У такому значенні вони є не про-
сто інструментом вимірювання і способом комплексного аналізу суспільного жит-
тя, але й засобом його поліпшення.

Система соціальних індикаторів повинна сприяти максимально широкому
використанню ресурсів для пріоритетних напрямів національних інтересів, по-
в’язаних з головними проблемами: бідністю, безробіттям і охороною здоров’я.
Блоки соціальних індикаторів, які включають множинні змінні та існуючі соці-
альні системи, повинні використовуватися також для міжкраїнового порівнян-
ня. В цьому випадку вони мають заданий нормативний характер, тобто фіксують
норми поведінки і способи досягнення кінцевої та проміжних цілей, визначають
стандарти життєвого рівня і задають орієнтири.

При комплексному підході в національних проектах використовуються пара-
метри, що визначають кількісні характеристики суспільства. Найтипівішим при-
кладом такого проекту є щорічний Бюлетень соціальних індикаторів рівня життя
населення *, що видається в Україні та охоплює практично всі сфери соціального
життя країни.

Розглянемо основні індикатори соціальної безпеки, які опосередковано впли-
вають на показники економічної безпеки пенсійного забезпечення (табл. 1).

Таблиця 1*

**Основні індикатори соціальної безпеки,
які опосередковано впливають на показники економічної безпеки
пенсійного забезпечення (станом на 1 січня відповідного року)**

Основні індикатори соціальної безпеки та одиниці виміру	Порогові значення	Фактичні значення				
		р о к и				
		2008	2009	2010	2011	2012
Відношення середньої зарплати до прожит- кового мінімуму працездатних осіб (рази)	не менш як 3	2,4	2,7	2,6	2,4	2,8
Рівень тривалого безробіття у працездат- ному віці (відношення чисельності безро- бітних понад 6 міс. до загальної чисель- ності безробітних) (%).....	не більш як 25–30	51,4	45,2	42,2	52,9	46,3
Рівень безробіття (за методологією МОП) (%).....	не більш як 10	6,4	6,4	8,8	8,1	7,9
Відношення грошових доходів 10% най- забезпеченішого населення до грошових доходів 10% найменш забезпеченого (рази)	не більш як 8	5,2	5,4	5,3	5,4	5,4

* Складено та систематизовано за даними зазначеного Бюлетеня соціальних індикаторів рівня життя населення.

* Соціальні індикатори рівня життя населення : стат. зб. – К. : Державна служба статистики України, 2011. – 219 с.

Найвагомішими індикаторами негативного впливу на соціальну безпеку продовжували залишатися невідповідність середньої зарплати прожитковому мінімуму працездатних осіб (у 2011 р. перевищення першого з цих показників становило 2,8 раза), а також високий рівень тривалого безробіття у працездатному віці, який у 2 рази перевищує порогове значення (відношення чисельності безробітних понад 6 міс. до загальної чисельності безробітних).

В Україні рівень безробіття населення віком 15–70 років (за методологією МОП) як індикатор, який має значну питому вагу серед показників соціальної безпеки, становив 7,9% економічно активного населення і був нижчим від відповідного показника по країнах ЄС (9,7%) [13, с. 14].

У сучасних умовах соціальні індикатори використовуються за трьома напрямками. Перший з них включає динаміку власне “рухів соціальних індикаторів”. Другий напрям – це національні програми, що виражають в узагальненому вигляді підсумки і перспективи розвитку тієї чи іншої країни, того чи іншого регіону. Третій напрям полягає у розробці міжнародних проектів у рамках ООН.

Економіка як найбільш складна система має тисячі показників, які характеризують її стан. З усієї сукупності показників для цілей аналізу економічної безпеки у пенсійній сфері слід виокремити соціальні показники, виходячи з таких трьох їх очевидних і необхідних властивостей:

- відображати у кількісній формі соціальні загрози для економічної безпеки;
- мати високу чутливість і мінливість, а отже, велику сигнальну здатність попереджати суспільство, державу і суб’єктів ринку про можливі небезпеки у зв’язку із зміною макроекономічної ситуації, а також заходів, які вживаються урядом у сфері економічної політики;
- взаємодіяти з економічними та іншими показниками.

Показники, що відповідають окресленим властивостям, називатимемо “соціальні індикатори економічної безпеки пенсійного забезпечення”. Для побудови системи індикаторів економічної безпеки пенсійного забезпечення найважливішою властивістю є їх взаємодія, яка існує завжди, проте тільки за певних умов наростання сили небезпеки виходить за певні межі, набуває екстремального характеру і стає очевидною.

Дослідження показали, що методи оцінки рівня розвитку соціально-економічних систем мають істотні недоліки, які роблять їх практично не придатними для формування сучасних систем управління економікою і соціальною сферою країни з урахуванням факторів економічної безпеки. Необхідно підкреслити, що в основі соціальної безпеки лежать інтереси населення, стабільність (відсутність кризових ситуацій в економіці), безпека (наявність заходів щодо протидії кризовим ситуаціям в економіці та соціальній сфері). Тому для оцінки стану соціальної сфери у взаємозв’язку з факторами економічної безпеки доцільно застосовувати такі методи.

Індексний метод аналізу соціально-економічної безпеки. Він застосовується з метою діагностики стану соціальної сфери. Тривалий час як узагальнюючі характеристики соціального розвитку використовувалися, головним чином, демографічні та економічні показники.

Індексний метод оцінки соціального розвитку. Для цього пропонувалися синтетичні індекси “якості життя” населення, що включають демографічні, соціально-економічні та культурні компоненти [14]. В останні роки інтегральним показником, який узагальнює рівень соціального розвитку і використовується при міжнародних і регіональних порівняннях, є індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП) – індекс для порівняльної оцінки бідності, грамотності, освіти, середньої тривалості життя та інших показників країни, що з 1993 р. використовується ООН у щорічних звітах цієї організації про розвиток людського потенціалу.

Метод процентної зміни економічних ризиків у часі. Ключова гіпотеза, що слугує основою цього методу, полягає в тому, що зміни з приводу відсутності економічного захисту є пропорційними змінам об’єктивних ризиків, пов’язаних з: 1) безробіттям; 2) хворобами; 3) старістю; 4) необхідністю виховувати дитину в неповній сім’ї. Наприклад, економічний ризик, зумовлений безробіттям, може бути змодельований як ризик безробіття і як показник ступеня, в якому люди захищені від втрати доходів у зв’язку з безробіттям.

Метод розрахунку показників добробуту населення регіону. При цьому до основних таких показників належать: валовий регіональний продукт у розрахунку на 1 особу; грошові доходи на 1 особу; середньомісячна номінальна нарахована заробітна плата у розрахунку на 1 тис. осіб населення; очікувана тривалість життя; рівень народжуваності у розрахунку на 1 тис. осіб населення; кількість лікарняних ліжок (у розрахунку на 10 тис. осіб населення); чисельність студентів ВНЗ на 1 тис. осіб населення; житлова площа на 1 особу.

Метод розрахунку показників стабільності та безпеки населення регіону. До таких показників належать: кількість зареєстрованих злочинів на 1 тис. осіб населення; чисельність зареєстрованих безробітних на 1 тис. осіб населення; рівень смертності на 1 тис. осіб населення; рівень дитячої смертності на 1 тис. новонароджених; кількість розлучень на 1 тис. осіб населення.

Найважливішими соціальними індикаторами економічної безпеки стають обсяги компенсації боргу держави населенню (заробітної плати, пенсій, стипендій, допомоги). Проте багато індикаторів не визначаються, нерідко вони є неповними, виявленими за нерепрезентативні відрізки часу, недостовірними, тоді як індикатори соціального розвитку повинні спиратися на міжнародні стандарти, але обов’язково узгоджуватися з національними стандартами і нормами.

Інтереси забезпечення і збереження національної безпеки України вимагають об’єктивного і всебічного моніторингу соціального стану населення з використанням індикаторів економічної безпеки. З огляду на це, необхідно обґрунтувати правильність відбору груп об’єктів для індикативного аналізу економічної безпеки пенсійного забезпечення.

На нашу думку, аналіз економічної безпеки пенсійного забезпечення з урахуванням факторів впливу пенсійних ризиків передбачає оцінку:

– відношення обсягу власних доходів Пенсійного фонду України до всіх його видатків; відношення обсягу коштів, які виділяються на пенсійне забезпечення з державного бюджету України, до всіх доходів Пенсійного фонду України, а також відношення витрат на пенсійне забезпечення населення до ВВП;

– демографічного навантаження (відношення населення пенсійного віку (60 років +) до населення працездатного віку (16–59 років)), природного приросту населення і коефіцієнта старіння населення;

– частки пенсії першого рівня у пенсійній системі; відношення мінімального розміру пенсії до прожиткового мінімуму; відношення максимального і мінімального розмірів пенсій пенсіонерів, які забезпечуються органами Пенсійного фонду України відповідно до нормативно-правових актів.

Оскільки, крім соціального фактора, економічна безпека залежить від безлічі інших істотних умов, то при відборі необхідних показників повинні виконуватися певні вимоги. Головні з них – повнота відображення реальних і потенціальних загроз з урахуванням впливу соціально-економічних факторів та їх порівнянність із системою статистики і прогнозування, що діє у країні. Обов’язковими вимогами до використання кожного з таких показників мають бути також його конкретність і достатність для однозначної оцінки фактичного соціального стану у країні з позицій придатності для міжкраїнових порівнянь.

Прогрес суспільства визначається не тільки економічними критеріями, але й соціальними. Слід враховувати також, що переважна частина пенсіонерів досі залишаються не підготовленими до радикальних економічних реформ, у більшості громадян практично відсутня матеріальна база, щоб стати повноцінними суб’єктами ринкових відносин. Багато хто живуть за межею бідності. На наш погляд, без вивчення цих процесів і створення ефективної системи управління ними неможливо забезпечити задоволення соціальних потреб суспільства, а отже, і його економічну безпеку. Тільки чітка стратегія в цій сфері сприятиме успішному вирішенню економічних і соціальних завдань.

У наш час для обґрунтування чітких шляхів зміцнення економічної безпеки важливо виокремити найістотніші сучасні соціально-економічні фактори економічної безпеки пенсійного забезпечення як її реальні та потенціальні загрози.

Серед пропонованих систем індикаторів соціального розвитку практично немає таких, які б характеризували рівень економічної безпеки пенсійного забезпечення. Перелік критеріїв та індикаторів економічної безпеки викладено в Методиці розрахунку рівня економічної безпеки України, розробленій Міністерством економіки України у згаданому наказі. Відповідно до цієї методики, підставами для оцінки загроз є критерії та показники економічної безпеки. Вважаємо, що зазначену методику слід доповнити показниками розрахунку рівня економічної безпеки пенсійного забезпечення.

На нашу думку, на рівень економічної безпеки пенсійного забезпечення найбільше впливають фінансові, демографічні та інституційні ризики. Пропонуємо, користуючись офіційними даними статистичного обліку Державної служби статистики України та Міністерства фінансів України, розраховувати індикатори і порогові значення індикаторів стану економічної безпеки пенсійного забезпечення на базі фінансових, демографічних та інституційних індикаторів.

Використовуючи рекомендації зазначеної методики розрахунку рівня економічної безпеки України для обчислення інтегрального індексу економічної без-

пеки, формування великої кількості індикаторів і встановлення їх характеристик значень, нормалізації показників і визначення вагових коефіцієнтів, розраховуємо індикатори та їх порогові значення для нормалізації показників економічної безпеки пенсійного забезпечення за двома методами.

Порогові значення для нормалізації індикаторів за першим методом наведено в таблиці 2.

Таблиця 2*

Індикатори стану економічної безпеки пенсійного забезпечення та їх порогові значення для їх нормалізації за першим методом

Індикатори та одиниці виміру	Порогові значення (x_{opt})
<i>Фінансові</i>	
Відношення обсягу власних доходів Пенсійного фонду України до всіх його видатків (%).....	не менш як 60
Відношення обсягу коштів, які виділяються на пенсійне забезпечення з державного бюджету України, до всіх доходів Пенсійного фонду України (%).....	не більш як 35
Відношення витрат на пенсійне забезпечення населення до ВВП (%)...	не більш як 15
<i>Демографічні</i>	
Демографічне навантаження (відношення населення пенсійного віку (60 років +) до населення працездатного віку (16–59 років)) (%).....	не більш як 35
Природний приріст населення.....	не менш як 0
Коефіцієнт старіння населення (%).....	не більш як 18
<i>Інституційні</i>	
Частка пенсії першого рівня у пенсійній системі (%).....	не більш як 80
Відношення мінімального розміру пенсії до прожиткового мінімуму (рази).....	не менш як 1
Відношення максимального і мінімального розмірів пенсій пенсіонерів, які забезпечуються органами Пенсійного фонду України відповідно до нормативно-правових актів (%).....	не більш як 9

* Запропоновано і розраховано автором за методикою, наведеною у згаданому наказі.

Для визначення вагових коефіцієнтів використовується модель головних компонент. Побудова цієї моделі здійснюється за допомогою пакета “Статистика” у три етапи: розрахунок кореляційної матриці R ; виокремлення головних компонент і розрахунок факторних навантажень; ідентифікація головних компонент.

Оптимальні, порогові та граничні значення індикаторів для їх нормалізації за другим методом, а також розрахунок вагових коефіцієнтів наведено в таблиці 3.

Розраховуємо індикатори стану економічної безпеки пенсійного забезпечення, користуючись запропонованими індикаторами та їх пороговими значеннями для нормалізації показників за першим методом (табл. 4).

Згідно з даними таблиці 4, майже всі індикатори стану економічної безпеки пенсійного забезпечення перевищують їх порогові значення. Збереження негативних тенденцій у індикаторів стану економічної безпеки пенсійного забезпечення у короткостроковій перспективі спричинить збільшення загроз для економічної безпеки держави.

Таблиця 3*

Індикатори стану економічної безпеки пенсійного забезпечення та їх порогові значення і вагові коефіцієнти для їх нормалізації за другим методом

Індикатори та одиниці виміру	Нижня межа (x^H_m)	Нижній поріг ($x^H_{пор}$)	Нижня норма ($x^H_{опт}$)	Верхня норма ($x^B_{опт}$)	Верхній поріг ($x^B_{пор}$)	Верхня межа (x^B_m)	Вагові коефіцієнти (α_{ij})
<i>Фінансові</i>							
Відношення обсягу власних доходів Пенсійного фонду України до всіх його видатків (%).....	50	60	70	80	90	100	0,328
Відношення обсягу коштів, які виділяються на пенсійне забезпечення з державного бюджету України, до всіх доходів Пенсійного фонду України (%).....	5	10	20	30	35	40	0,321
Відношення витрат на пенсійне забезпечення населення до ВВП (%).....	3	6	9	12	15	17	0,194
<i>Демографічні</i>							
Демографічне навантаження (відношення населення пенсійного віку (60 років +) до населення працездатного віку (16–59 років)) (%).....	15	20	25	30	35	40	0,024
Природний приріст населення...	-7,6	0	2	4	5	7	0,035
Коефіцієнт старіння населення (%).....	6	10	12	16	18	26	0,094
<i>Інституційні</i>							
Частка пенсії першого рівня у пенсійній системі (%).....	30	40	50	70	80	100	0,002
Відношення мінімального розміру пенсії до прожиткового мінімуму (рази).....	0,14	1	1,5	2	2,5	3	0,001
Відношення максимального і мінімального розмірів пенсій пенсіонерів, які забезпечуються органами Пенсійного фонду України відповідно до нормативно-правових актів (%).....	2	3	5	7	9	12	0,001

* Запропоновано і розраховано автором за методикою, наведеною у згаданому наказі.

Інтегральні показники обчислюються шляхом визначення інтегрального індикатора по кожній сфері окремо для першого і для другого методів розрахунку нормалізованих значень індикаторів.

Індикатори стану економічної безпеки пенсійного забезпечення та їх порогові значення (станом на 1 січня відповідного року)

Індикатори та одиниці виміру	Порогові значення	Показники					
		р о к и					
		2007	2008	2009	2010	2011	2012
<i>Фінансові</i>							
Відношення обсягу власних доходів Пенсійного фонду України до всіх його видатків (%).....	не менш як 60	73,4	75,6	66,3	62,2	62,3	65,5
Відношення обсягу коштів, які виділяються на пенсійне забезпечення з державного бюджету України, до всіх доходів Пенсійного фонду України (%)...	не більш як 35	23,9	25,2	26,9	31,8	34,9	30,1
Відношення витрат на пенсійне забезпечення населення до ВВП (%).....	не більш як 15	13,6	13,9	16,9	17,5	17,5	16,0
<i>Демографічні</i>							
Демографічне навантаження (відношення населення пенсійного віку (60 років +) до населення працездатного віку (16–59 років)) (%).....	не більш як 35	47	46	46	46	47	46
Природний приріст населення.....	не менш як 0	-6,4	-6,2	-5,3	-4,2	-4,4	-3,5
Коефіцієнт старіння населення (%).....	не більш як 18	20,2	20,3	20,4	20,7	20,9	20,9
<i>Інституційні</i>							
Частка пенсії першого рівня у пенсійній системі (%).....	не більш як 80	99	99	99	99	99	99
Відношення мінімального розміру пенсії до прожиткового мінімуму (рази).....	не менш як 1	0,956	0,925	0,944	0,949	0,947	1,023
Відношення максимального і мінімального розмірів пенсій пенсіонерів, які забезпечуються органами Пенсійного фонду України відповідно до нормативно-правових актів (%).....	не більш як 9	44,5	42,5	28,1	24,1	19,7	19,5

* Запропоновано і розраховано автором за даними Державної служби статистики України: Офіційний веб-сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Розрахунок інтегрального індикатора по кожній сфері для першого методу розрахунку нормалізованих значень індикаторів здійснюється за формулою (1), наведеною у згаданій методиці Міністерства економіки України:

$$I_{j1} = \sum_i \alpha_{ij} \cdot z_{ij1}, \quad (1)$$

де α_{ij} – вагові коефіцієнти, що визначають ступінь вкладу i -го показника в інтегральний індекс; z_{ij1} – нормалізовані значення вхідних показників x_{ij} , розраховані за першим методом.

Розрахунок інтегрального індикатора по кожній сфері для другого методу розрахунку нормалізованих значень індикаторів здійснюється за формулою (2), наведеною у згаданій методиці:

$$I_{j2} = \sum_i \alpha_{ij} \cdot z_{ij2}, \quad (2)$$

де α_{ij} — вагові коефіцієнти, що визначають ступінь вкладу i -го показника в інтегральний індекс; z_{ij2} — нормалізовані значення вхідних показників x_{ij} , розраховані за другим методом.

Узагальнений інтегральний індикатор по кожній сфері розраховується за формулою (3), теж наведеною у згаданій методиці:

$$I_j = (I_{j1} + I_{j2}) / 2. \quad (3)$$

З використанням розрахунків нормалізованих значень індикаторів обчислено інтегральний індекс індикаторів стану економічної безпеки пенсійного забезпечення у 2007–2012 рр. по кожній сфері (табл. 5).

Таблиця 5*

Розрахунок інтегрального індексу індикаторів стану економічної безпеки пенсійного забезпечення (станом на 1 січня відповідного року)

Індикатори та одиниці виміру	Показники					
	р о к и					
	2007	2008	2009	2010	2011	2012
<i>Фінансові</i>						
Відношення обсягу власних доходів Пенсійного фонду України до всіх його видатків (%).....	1,000	1,000	0,815	0,610	0,615	0,675
Відношення обсягу коштів, які виділяються на пенсійне забезпечення з державного бюджету України, до всіх доходів Пенсійного фонду України (%).....	1,000	1,000	1,000	0,820	0,510	0,841
Відношення витрат на пенсійне забезпечення населення до ВВП (%).....	0,733	0,517	0,025	0,183	0,050	0,067
<i>Демографічні</i>						
Демографічне навантаження (відношення населення пенсійного віку (60 років +) до населення працездатного віку (16–59 років)) (%).....	0,001	0,083	0,083	0,083	0,050	0,083
Природний приріст населення.....	0,842	0,816	0,697	0,053	0,579	0,461
Коефіцієнт старіння населення (%).....	0,725	0,743	0,700	0,663	0,638	0,668
<i>Інституційні</i>						
Частка пенсії першого рівня у пенсійній системі (%).....	0,100	0,150	0,150	0,200	0,200	0,200
Відношення мінімального розміру пенсії до прожиткового мінімуму (рази).....	0,560	0,250	0,440	0,490	0,470	0,523
Відношення максимального і мінімального розмірів пенсій пенсіонерів, які забезпечуються органами Пенсійного фонду України відповідно до нормативно-правових актів (%).....	0,134	0,010	0,183	0,534	0,632	0,739

* Запропоновано та розраховано автором за методикою, наведеною у згаданому наказі.

Розрахунки інтегрального індикатора для першого і для другого методів розрахунку нормалізованих значень індикаторів та узагальненого інтегрального індикатора наведено в таблиці 6.

Таблиця 6*

**Інтегральні індикатори економічної безпеки пенсійного забезпечення
(станом на 1 січня відповідного року)**

Індикатори	Р о к и					
	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Інтегральний індикатор для розрахунку за першим методом (I_{j1})...	0,7897	0,7960	0,8836	0,5483	0,4726	0,4512
Інтегральний індикатор для розрахунку за другим методом (I_{j2})....	0,8897	0,8503	0,6863	0,5664	0,4581	0,5869
Узагальнений інтегральний індикатор (I_j).....	0,8397	0,8232	0,7850	0,5574	0,4654	0,5191

* Запропоновано та розраховано автором за методикою, наведеною у згаданому наказі.

Аналізуючи показники стану економічної безпеки пенсійного забезпечення (рис. 2), зазначимо, що у 2007 і 2008 рр. економічна безпека пенсійного забезпечення перебувала у задовільному стані (зона задовільного стану безпеки – від 80 до 100%), а у 2009–2010 рр. інтегральний індикатор підтверджує висновок про небезпечний стан економічної безпеки пенсійного забезпечення (зона небезпечного стану безпеки – від 50 до 80%).

Продовження спадної тенденції у стані економічної безпеки пенсійного забезпечення призвело до того, що у 2011 р. вона опинилась у зоні критичного стану (зона критичного стану безпеки – до 50%), а у 2012 р. – перебувала на межі критичного стану.

Отже, у процесі дослідження розроблено систему показників для визначення стану економічної безпеки пенсійного забезпечення.

Зокрема, з'ясовано, що показники, які б характеризували економічну безпеку держави у сфері пенсійного забезпечення, взагалі відсутні. Запропоновано вдосконалити методику оцінки економічної безпеки держави шляхом запровадження індикаторів для врахування впливу ризиків у сфері пенсійного забезпечення. Так, виокремлено фінансові, демографічні та інституційні індикатори.

Обґрунтовано, що на економічну безпеку держави впливають фінансові, демографічні та інституційні ризики у сфері пенсійного забезпечення. При цьому індикатори для оцінки впливу таких ризиків на стан економічної безпеки держави та їх порогові значення обчислюються на основі офіційних даних Державної служби статистики України та Міністерства фінансів України.

У дослідженні запропоновано порядок визначення впливу пенсійного забезпечення на стан економічної безпеки держави, який складається з таких етапів: формування великої кількості індикаторів; встановлення їх оптимальних, порогових і граничних значень; нормалізація індикаторів; визначення вагових коефіцієнтів; розрахунок інтегрального індикатора.

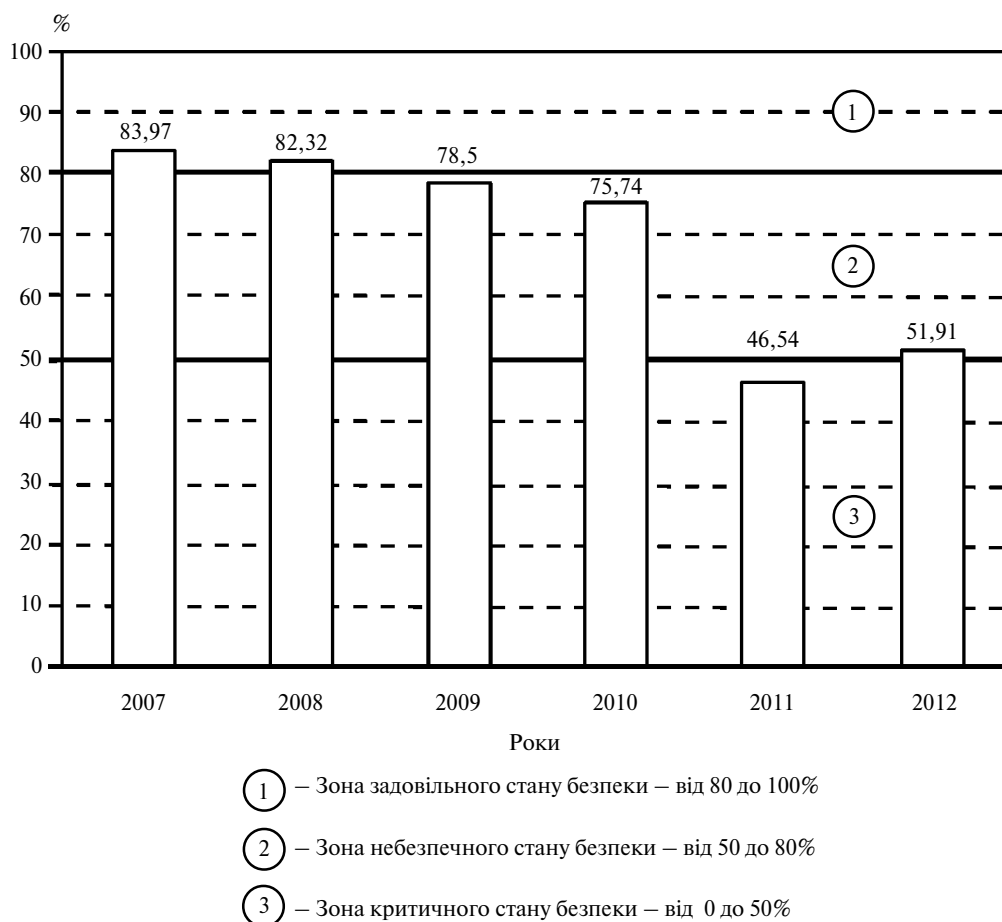

Рис. 2. Динаміка інтегрального індикатора стану економічної безпеки пенсійного забезпечення (станом на 1 січня відповідного року)

Складено автором на основі власних розрахунків

Результати розрахунку вагових коефіцієнтів окреслених індикаторів показали, що найбільшим впливом на стан економічної безпеки держави характеризуються фінансові показники пенсійного забезпечення. Аналіз інтегрального індикатора стану економічної безпеки пенсійного забезпечення засвідчив, що у 2007–2008 рр. він був задовільним, у 2009–2010 рр. – небезпечним, у 2011 р. – став критичним, а у 2012 р. – перебував на межі критичного стану.

Список використаної літератури

1. Возженников А.В., Прохожев А.А. Безопасность России: современное понимание, обеспечение. – М. : РАГС, 1998. – 113 с.
2. Єріна А.М. Статистичне моделювання та прогнозування : навч. посіб. – К. : КНЕУ, 2001. – 170 с.
3. Сенчагов В. Модернизация финансовой сферы // Вопросы экономики. – 2011. – № 3. – С. 53–64.
4. Сенчагов В. Финансовый кризис и обострение угроз и вызовов экономической безопасности // Вестник Института экономики РАН. – 2009. – № 2. – С. 46–58.

5. Жаліло Я.А. Економічна безпека держави, підприємства, особи в інтегрованому суспільстві // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К. : ВПЦ Київський ун-т, Ін-т міжнар. відносин, 2001. – Вип. 26. – С. 24–27.
6. Концепція економічної безпеки України ; [за ред. В.М. Гейця]. Ін-т екон. та прогнозів. НАН України. – К. : Логос, 1999. – 56 с.
7. Абалкин Л.И. Экономическая безопасность России // Вестник Российской академии наук. – 1997. – Т. 67. – № 9. – С. 771–776.
8. Пастернак-Таранушенко Г.А. Економічна безпека держави. Методологія забезпечення : моногр. – К. : Київський екон. ін-т менеджменту, 2003. – 320 с.
9. Ожегов С., Шведова Н. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений : 4-е изд., доп. – М. : Азбуковник, 1999.
10. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. – М. : Русский язык [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.booksite.ru/fulltext/dal/dall/>.
11. Василик О.Д. Податкова система України : навч. посіб. – К., 2004. – 447 с.
12. Економічна енциклопедія : у трьох томах. – Т. 2. – К. : ВЦ “Академія”, 2001. – 848 с.
13. Коваль О.П. Ризики, загрози, пріоритети та наслідки реформування пенсійної системи України : аналіт. доп. – К. : НІСД, 2012. – 44 с.
14. Пенсійна реформа в Україні: напрями реалізації : колектив. моногр. ; [за ред. Е.М. Лібанової]. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2010. – 270 с.

References

1. Vozzhennikov A.V., Prokhozhev A.A. *Bezopasnost' Rossii: Sovremennoe Ponimanie, Obespechenie* [Safety of Russia: Modern Comprehension, Provision]. Moscow, RAGS, 1998 [in Russian].
2. Erina A.M. *Statystychne Modelyuvannya ta Prognozuvannya* [Statistical Simulation and Forecasting]. Kyiv, KNEU, 2001 [in Ukrainian].
3. Senchagov V. *Modernizatsiya finansovoi sfery* [Modernization of a financial sphere]. *Voprosy Ekonomiki – Questions of Economy*, 2011, No. 3, pp. 53–64 [in Russian].
4. Senchagov V. *Finansovyi krizis i obostrenie ugroz i vyzovov ekonomicheskoi bezopasnosti* [The financial crisis and the sharpening of threats and challenges to the economic safety]. *Vestnik Inst. Ekon. RAN – Bull. Inst. Econ. of RAS*, 2009, No. 2, pp. 46–58 [in Russian].
5. Zhalilo Ya.A. *Ekonomichna bezpeka derzhavy, pidpryemstva, osoby v integrovanomu suspil'stvi, v: Aktual'ni Problemy Mizhnarodnykh Vidnosyn* [Economic safety of a state, enterprise, and person in the integrated society, In: Actual Problems of International Relations]. Kyiv, Kyiv. Univ., Inst. Intern. Relations, 2001, Iss. 26, pp. 24–27 [in Ukrainian].
6. *Kontseptsiya Ekonomichnoi Bezpeky Ukrainy, za red. V.M. Geitsya* [Conception of Ukraine's Economic Safety, edited by V.M. Heets']. Kyiv, Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine, Logos, 1999 [in Ukrainian].
7. Abalkin L.I. *Ekonomicheskaya bezopasnost' Rossii* [Economic safety of Russia]. *Vestnik RAN – Bull. of RAS*, 1997, Vol. 67, No. 9, pp. 771–776 [in Russian].
8. Pasternak-Taranushenko G.A. *Ekonomichna Bezpeka Derzhavy. Metodologiya Zabezpechennya* [State's Economic Safety. Provision Methodology]. Kyiv, Kyiv. Econ. Inst. of Manag., 2003 [in Ukrainian].
9. Ozhegov S., Shvedova N. *Tolkovyi Slovar' Russkogo Yazyka* [Russian Explanatory Dictionary]. Moscow, Azbukovnik, 1999 [in Russian].

10. Dal' V. *Tolkovyi Slovar' Zhivogo Velikorusskogo Yazyka* [Explanatory Dictionary of Alive Great-Russian Language]. Moscow, Russkii Yazyk, available at: <http://www.booksite.ru/fulltext/dal/dall/> [in Russian].

11. Vasylyk O.D. *Podatkova Systema Ukrainy* [Ukraine's Taxation System]. Kyiv, 2004 [in Ukrainian].

12. *Ekonomichna Entsyklopediya* [Economic Encyclopedia]. Vol. 2, Kyiv, Akademiya, 2001 [in Ukrainian].

13. Koval' O.P. *Ryzyky, Zagrozy, Priorytety ta Naslidky Reformuvannya Pensiinoi Systemy Ukrainy* [Risks, Threats, Priorities, and Consequences of the Reformation of Ukraine's Pension System]. Kyiv, NISS, 2012 [in Ukrainian].

14. *Pensiina Reforma v Ukraini: Napryamy Realizatsii, za red. E.M. Libanovoi* [Pension Reform in Ukraine: Directions of Its Realization, edited by E.M. Libanova]. Kyiv, M.V. Ptukha Inst. of Demogr. and Social Studies of the NASU, 2010 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 11 липня 2013 р.
